

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

Nánási-Molnár Anita

Óvodai tannyelvválasztás Kárpátalján

Nyelvtudományi Doktori Iskola

A Doktori Iskola vezetője: Dr. Bárdosi Vilmos CSc, egyetemi tanár

Magyar Nyelvészet Doktori Program

A program vezetője: Dr. Tolcsvai Nagy Gábor CMHAS, egyetemi tanár

A bizottság tagjai:

A bizottság elnöke:

Dr. Adamikné Dr. Jászó Anna, professor emeritus

Hivatalosan felkért bírálók:

Antalné Dr. Szabó Ágnes, PhD, egyetemi docens

Dr. Beregszászi Anikó, PhD, egyetemi docens

A bizottság titkára: Dr. Bárány János PhD, egyetemi tanársegéd

A bizottság további tagjai: Dr. Zelliger Erzsébet CSc, ny. egyetemi docens

Dr. Tóth Péter PhD, egyetemi tanársegéd

Dr. Fodor Katalin PhD, ny. egyetemi docens

Témavezető: Dr. Kiss Jenő MHAS, professor emeritus

Budapest, 2015

Bevezető

A tannyelvválasztás és a nyelvpolitika kérdésköre az utóbbi 10 évben hangsúlyosabban jelenik meg Ukrajna, Kárpátalja nyelvészeti irodalmában. A kisebbségi léthelyzet, valamint az ukrainai politikai helyzet, illetőleg változékonyságuk számos aktuális kérdést vet fel a társadalomtudományok területén, köztük a szociolingvisztikában is. Így például az óvodai és iskolai tannyelv megválasztását, illetve az ukrán oktatás- és nyelvpolitikai intézkedések hatását a kárpátaljai magyar beszélőközösség fennmaradása szempontjából. A kérdés vizsgálata az óvoda nevelési nyelvének megválasztásáról így tehát időszerű.

A kárpátaljai magyar beszélőközösség jövőjének, megmaradásának legfontosabb összetevője az anyanyelv, illetve a magyar identitás megőrzése, továbbadása. Az identitás meghatározásában pedig jelentős szerepe van az oktatásnak, így tehát az óvodai nevelésnek. Vagyis a magyar nyelvű oktatási hálózat meglétének fontosságából kiindulva, valamint az iskolai oktatás előtti egyéves kötelező óvodai nevelésre alapozva minősült aktuálisnak e disszertáció megírása.

A disszertáció témája és a kutatás módszerei

Disszertációmban a kárpátaljai óvodai nevelésről, az óvoda nevelési nyelvének megválasztásáról, a választást övező problémaköréről szerettem volna képet adni nyelvi szempontból, szociolingvisztikai, nyelvi- és oktatástervezési keretben. Mindezt főként az ukrán oktatás- és nyelvpolitika, a témában érintett óvónők tapasztalatainak és a szülők óvodai nyelv választási motivációinak vizsgálata által.

A kárpátaljai nyelvészeti kutatások között kevésbé találhatunk olyat, amelyben az óvodai nevelés nyelvének megválasztásáról informálódhatunk. Jelen munkában egy őshonos nyelvi kisebbség, a kárpátaljai magyarok óvodai nevelési nyelvének megválasztásáról olvashat az érdeklődő. A kutatás egy-egy fejezete 2010–2015 között készült. A válaszadók között 330 szülő és 15 pedagógus, illetve 56 gyerek számlálható. A vizsgált csoportok különféle kutatási módszert igényeltek. A szülők kérdőívet töltöttek ki (zárt és nyílt kérdéseket tartalmazót), a pedagógusok félig strukturált interjúk segítségével szólalhattak meg, a gyerekek képről történő szövegalkotással járultak hozzá az eredményekhez. A kérdőívek adatait SPSS-program segítségével sikerült rögzíteni, elemezni, mely utóbbi során frekvencia analízisek, valamint kereszttáblák készültek az óvodai nevelési nyelv megválasztása kapcsán.

A vizsgálatban részt vevő szülők, pedagógusok, gyerekek óvodák szerint

	2012			2015
	pedagógus	gyerek	szülő	szülő
Beregújfalui Fenyőfácska Óvoda	0	14	20	31
Tiszaújlaki Óvoda	0	0	0	20
Beregszászi 1. Sz. Óvoda	0	5	0	0
Beregszászi 4. Sz. Óvoda	2	6	15	12
Beregszászi 6. Sz. Óvoda	2	16	16	12
Beregszászi 10. Sz. Óvoda	0	0	0	12
Beregszászi 12. Sz. Óvoda	0	0	0	15
Beregszászi 18. Sz. Óvoda	2	0	7	0
Beregszászi 19. Sz. Óvoda	2	15	20	0
Királyházi Szent Ferenc Óvoda	0	0	0	8
Bustyaházi Szent Erzsébet Óvoda	0	0	0	11
Aknaszlatinai Szent Anna Óvoda	0	0	0	12
Nagyszőlősi Szent József Óvoda	0	0	0	16
Nagyszőlősi 1. Sz. Óvoda	0	0	0	14
Nagyszőlősi 5. Sz. Óvoda	0	0	0	26
Nagyszőlősi 8. Sz. Óvoda	0	0	0	63
<i>Vajdasági óvónők</i>	7	-	-	-
Összesen	15	56	78	252
			330	
			401	

A disszertáció felépítése

A munka bevezetése után a második fejezet a független Ukrajna oktatási-nevelési rendszerét tárgyalja, majd ezt követően a harmadik fejezet az óvodai nevelés oktatás- és nyelvpolitikai jellemzőit Kárpátalja példáján. Itt szó esik az óvodai programokról, Ukrajna jelenleg érvényben lévő nyelvtörvényéről, valamint az óvodai nevelés nyelvi problémaköréről és a nevelésnek a legfrissebb ukrán oktatási koncepcióban elfoglalt helyéről.

A negyedik fejezetben az anyanyelvi nevelésről esik szó az óvodai nevelés keretében, kiemelve a nevelési nyelv megválasztásának fontosságát.

A munka ötödik fejezete a 2012–2015 között kárpátaljai szülők körében végzett kérdőíves felmérésről, annak eredményeiről szól. Arról, milyen szempontok, motivációs tényezők mentén választják ki gyermekük számára az adott óvodát, óvodai csoportot a megkérdezettek. Szintén ebben a fejezetben próbálom felvázolni, milyen kutatási nehézségek akadályozhatnak egy ilyen kutatást az iskola előtti nevelés hiányos statisztikai adatai okán.

A dolgozat hatodik fejezete egy kutatóponton (a beregszászi járási Beregújfalu) végzett kérdőíves vizsgálat adatai, valamint ugyanazon adatközlők két évvel későbbi interjúk válaszai

alapján boncolgatja tovább az óvoda nevelési nyelvének megválasztását, majd erre építve az általános iskola tannyelvét illető döntést.

Az óvodai nevelésben fontos szerepet betöltő pedagógusokkal, óvónőkkel készült beszélgetésekre épül a munka hetedik fejezete. Kárpátaljai és vajdasági óvónők válaszai nyújtanak alapot a két régió hasonlóságainak és különbségeinek tárgyalására az óvodai nevelést illetően. Mindezeket a dolgozat összegzése, esetleges további kutatási feladatok megfogalmazása követi a nyolcadik fejezetben. Végül az utolsó fejezet a korábbi „diagnózis” felállítása után „terápiás” javaslatokkal próbál hozzájárulni a magyar nevelés, a magyar oktatási hálózat fennmaradását segíteni kívánó gondolatokhoz.

Eredmények, következtetések

A kutatások célkitűzése az volt, hogy a nyelvi szempontból kevésbé kutatott óvodai nevelésre irányítsa a figyelmet; ezáltal rávilágítson az anyanyelvi nevelés fontosságára a köznevelési rendszer elsődleges színterén; emellett az elvégzett kérdőíves és interjú vizsgálatok eredményei által bemutassa a nevelési nyelv és/vagy a tannyelv választási döntések motivációs tényezőit.

Mindezek megvizsgálásához szükséges volt áttekintést nyújtani az ukrán oktatási rendszerről, az óvodai nevelésnek abban elfoglalt helyéről, az ukrán oktatás- és nyelvpolitikai irányvonalak felvázolásával (is). Az ország fennállása óta hozott oktatási törvények nem, az állami nyelvpolitikai koncepciók azonban – melyek az oktatást is befolyásolják – annál inkább változatos képet mutatnak. Ukrajna nemzetépítő jellegét nyomon követhetjük oktatáspolitikáját meghatározó irányelvei mentén is, amelyek szerint az ország az európai oktatási térhez való felzárkózást, a képzési kínálat bővítését, a piaci versenyképességet, az állampolgári egyenlőséget stb. deklarálja, ugyanakkor igyekszik az ukrán mentalitást és kultúrát erősíteni az oktatás minden szintjén, beleértve már a nevelés első intézményes keretét, az óvodát is. Az ukrán oktatási minisztérium nem tesz különbséget a különböző nemzetiségű és/vagy anyanyelvű gyerekek között az óvodai nevelésben, s ez az oktatásnak ezen a szintjén (is) a kimenetnél nehézséget jelent. Itt fontos még megjegyezni, hogy az óvodák számára nehézséget okoz az ukrán nyelvpolitikai, tannyelvpolitikai koncepciók követése.

Az elvégzett vizsgálatok alapján elmondható, hogy a kárpátaljai szülők értik és érzik anyanyelvük szimbolikus értéke mellett az anyanyelv ápolásának és fenntartásának fontosságát. Ez azt jelenti, hogy a megkérdezett magyar nemzetiségű és/vagy anyanyelvű szülők a magyarság megmaradását szorgalmazzák, az ukrán nemzetiségű és/vagy anyanyelvű

szülők pedig nagyrészt elismerik a helyi magyarok nyelvhasználatának létjogosultságát. Ugyanakkor minden megkérdezett gyermeke jövőjének tervezése, biztosítása szempontjából igyekszik meghozni nevelési és tannyelvválasztási döntéseit. A szülők nyilatkozatai szerint fontos az óvoda minőségének számbavétele a választás során. Az óvoda minőségét és a benne folyó tartalmi munkát pedig – a kérdőívekből és az interjúkból kapott válaszok alapján – az óvodai matinék, ünnepségek alapján mérik. Minél színvonalasabb egyik-másik, annál inkább elégedettek, valamint ehhez a színvonalhoz ők maguk is igyekeznek hozzájárulni az egyes szerepekhez szükséges jelmezek megvarrásával vagy a csoportszoba kifestésével például. A minőséghez tartozik továbbá, ha az óvodában – akár fizetős szolgáltatásként – a gyerekek a magyar és az állam nyelve mellett angolul is tanulhatnak.

A kapott eredmények alapján megállapítható, hogy az előfeltevésnek megfelelően a kárpátaljai szülők tannyelvválasztási döntései már óvodás korban is tudatosak. Az óvodai nevelési nyelv megválasztására a szülők anyanyelve és elemi/általános iskolai tannyelve is hatással van, valamint a mindenkori ukrán aktuálpolitikai helyzet. A szülők anyanyelvének és általános iskolai tannyelvének összevetése a választott óvodai nevelési nyelvvel pedig azt mutatta, hogy az ukrán, orosz anyanyelvűeket és ukrán vagy orosz iskolát végzetteket leszámítva, a vegyes nyelvű és vegyes iskolai tannyelvű szülőpárosok részesítik előnyben inkább az ukrán nyelvű óvodát vagy óvodai csoportot gyermekük számára a magyar anyanyelvű és magyar általános iskolai végzettséggel rendelkező szülőkkel szemben. Az elemi és/vagy általános iskolai tannyelv a szülők részéről magasabb arányban mutat összefüggést az óvoda és később az iskola tannyelvének megválasztásával, mint a szülők anyanyelve. Azok a szülők, akiknél mindkét fél magyar nyelven végezte általános iskolai tanulmányait, magasabb arányban választanak a gyermeküknek is magyar tannyelvet (88,9%), mint azok a szülők, akiknél mindkét fél magyar anyanyelvűnek vallotta magát (75,5%), de nem feltétlenül magyar iskolába jártak.

Az eredmények alapján elmondható az is, hogy az óvoda nevelési nyelvének és az iskola tannyelvének megválasztását számos egyéb tényező mellett a vizsgált közösség számára elérhető oktatási-nevelési hálózathoz fűzött viszony is meghatározhatja. Akik fontosnak tartják a magyar oktatási lehetőségek elérhetőségét Kárpátalján, azok körében jóval magasabb arányban fordul elő a gyerekek magyar tannyelvű óvodáztatása, iskoláztatása. A kapott eredmények tükrében ez utóbbi felvetés statisztikailag szignifikánsnak bizonyult. Akik ezt fontosnak tartják, azoknak több mint kétharmada magyar nevelési nyelvű óvodába járattja gyermekét. Az iskola tannyelvének megválasztásánál azonban ez jelentősen csökken, s a magyar óvodák/iskolák meglétét fontosnak tartók alig fele adja magyar tannyelvű iskolába

gyermekét – relatíve mégis ez a tábor mutatja a legmagasabb értékeket. Egyformán nulla viszont azok aránya, akik nem tartják fontosnak a kisebbségek számára az oktatási hálózat meglétét, s ennek ellenére magyar tanítási nyelvű intézményt választottak vagy fognak választani gyermekük számára. Beregújfaluban 10 család példáján szintén bemutatathatóvá vált a szülői nevelési és oktatási nyelv tudatos volta. Az óvodát követő tannyelv választási indokok, motivációk sem a korábbi (2012-ből való), sem az összes (2015-ből való) eredményt figyelembe véve nem változtak, nem tértek el Beregújfaluban 2014-ben. A magyar tannyelv választása mellett szóltak olyan érvek, mint a magyar identitás és a magyar nyelven való tanulás hatékonysága, illetve a segítségnyújtási lehetőség a házi feladatok megoldásában.

Míg az ukrán tannyelvet a nyelvelsajátítás, a társadalmi elvárás, illetve az egyszerűbb, könnyebb boldogulás (akár szülői kompenzáció okán is) motiválta. Bár ez utóbbi a magyar tannyelv melletti érvelésben is megjelent, mint tanulmányi előmenetelt segítő faktor. A szülők ugyanakkor az óvodára hasznos, az iskolakezdéshez szükséges és előnyös nevelési intézményként tekintettek válaszaik alapján, ami fontos tényező az oktatás, tanítatás folyamán, illetve sikeres együttműködés alapja lehet a nyelvi tervezésben a szülők – óvoda és iskola, valamint oktatási szakemberek között. A nevelési, illetve tannyelvi döntések, választások helyspecifikus jellegére jó példa Beregújfalu esete, ahol a megfelelő, vagy szülői részről megfelelőnek ítélt nevelési-oktatási intézmény mivolta lehet döntő tényező a nevelés/oktatás nyelvét illetően. Ez esetben tehát az intézmény tartalmi minősége és nemzetiségi összetétele a befolyásoló tényező. Tehát a jó nevelők (iskolában tanítók) megléte, illetve a roma nemzetiségű gyerekek megléte, nem léte az intézményben vonzó, avagy taszító jelleggel bírhat. A tannyelv megválasztása a szülők egyéni motivációi és az adott iskola képzési foka (ti. elemi, általános vagy középiskola) mellett a gyerekek szánt iskolai jövőkép összességéből tevődik össze. Lényeges mozgatórugóként jelenik meg az ukrán tannyelv melletti döntés oldalán az, hogy a szaktudás, sőt az ukrán nyelv tudása sem annyira motiváló, mint az ukrán társadalom felőli elfogadás, befogadás – a kívánt integráció faktora. Ily módon összességében egy bonyolult és összetett kérdésről beszélhetünk, amennyiben a tannyelv és a nevelési nyelv megválasztását nem csak a nyelvi tényezők felől közelítjük meg, valamint valószínűsíthetően minden esetben – csakúgy mint Beregújfalu esetében – egyéb helyspecifikus tényezőkkel is számolhatunk.

A szocializációs folyamatban a beszéd a gyerek legfőbb eszközévé válik a környezetével való érintkezése során, hiszen ezzel tudja gondolatait, önmagát, szükségleteit kifejezni. Amennyiben ez a szocializáció egy nyelven (vagyis a kárpátaljai magyar gyerekeknél anyanyelvükön – magyarul) történik, ajánlatos a gyereket az intézményes nevelés

folyamatába is ezen a nyelven bekapcsolni, egyébként emocionális és mentális sérülés is bekövetkezhet az óvodai nevelés során. S a környezeti nyelvet (ti. ukrán) a gyerek máshogyan is elsajátíthatja. A beszédfejllettség vizsgálatát 2013-ban 56 ép hallású gyerek bevonásával, képről történő szövegalkotás módszerével próbáltam vizsgálni, melynek eredményei azt mutatták, hogy magasabb mértékű a magyar nevelési nyelvű csoportos óvodások magyar nyelvi beszédfejllettsége az ukrán csoportos óvodásokétól. A képolvasás körükben elsősorban a tárgyak felsorolásaként jelent meg a vizsgálat során – főneveket, igéket soroltak, kevésbé jelent meg a képolvasás szövegalkotásként, továbbá a beszéd folyamatossága az ukrán nevelési nyelvű csoportból érkezőknél akadozik.

Az óvodai nevelés meghatározó szereplői a gyerekek (és szüleik) mellett az óvónők, óvodapedagógusok. A nevelés és az oktatás nyelvéről alkotott megnyilvánulásaikban – Beregszászban és Szabadka környékén is – a nevelési és/vagy a tannyelv szerepét a helyi magyar közösségek asszimilációja elleni legfőbb védjegynek tartják. Az óvodák magyar csoportjaiban igyekeznek fejleszteni a gyerekek anyanyelvét, emellett a helyi feltételeknek megfelelően megismertetni a magyar hagyományokat, ünnepeket a gyerekekkel, ami identitásformálásukban játszik fontos szerepet. Hasonló helyzetben vannak mindkét helyszínen a magyarok, a többségi nemzetnek nem csak a nyelve, a vallása is eltér a magyarokétól. A magyar csoportokban a magyar hagyományok, az ukrán és szerb csoportokban pedig az ukrán és szerb ünnepek kerülnek előtérbe. Beregszászban azonban megjelenik zárt foglalkozás keretein belül pl. március 15-e. Az óvodai nyelvi és szellemi fejlesztést a pedagógusokon kívül a szülők is fontosnak és szükségesnek tartják a kapott válaszok alapján. A magyar oktatás jövőképét a megkérdezett szülők pesszimistán látják akár Beregújfaluról, akár Kárpátaljáról legyen szó, s akár magyar, akár ukrán tannyelvet választottak gyermeküknek.

A népességi, gazdasági mutatók, valamint a korábbi és jelenlegi háborús helyzet okán azonban mindkét helyszínen aggodalomra adhat okot a magyar iskolahálózat megmaradásának bizonytalansága.

A nyelvcseré és nyelvmegőrzés tanulmányozói a régi és az új nyelv használatának mérésével próbálják megragadni a változás fejlődési szakaszait, vagyis a régi nyelv csökkenő és az új nyelv növekvő szerepét a közösség életében. A pszichológusok és pszcholingvisták a kétnyelvűség fokát általában különböző tesztekkel mérik. A szociológusok és szociolingvisták a nyelvhasználati szinterek relatív gyakoriságával mérik a nyelv visszaszorulását (vö. FISHMAN 1966: 426, idézi BORBÉLY 2001: 208). Ezeket a módszereket figyelembe véve a további kutatási feladatokhoz szükségeszerű egy olyan teszt vagy egyéb kérdéssor kidolgozása,

amely kétnyelvű környezetben él, de nem feltétlenül kétnyelvű gyerekek nyelvhasználatát vizsgálja az óvoda nevelési nyelvének, majd később az iskola tannyelvének függvényében. Az itt született eredményeket, valamint egy ilyen jövőbeli kutatás eredményeit is szükséges megismertetni a kárpátaljai magyar szülőkkel, vagyis a célközönséggel.

A kárpátaljai magyarság mindenkori célja anyanyelvének megtartása kell legyen, emellett szükséges az államnyelv ismerete is természetesen. A szülők magyar nevelési nyelvű óvodák és iskolák melletti döntését nagyban befolyásolhatja az adott óvoda és iskola által nyújtott nevelés, oktatás minősége. A disszertációban nyújtott óvodai neveléssel kapcsolatos leírás alapján elmondható, hogy az ukrán állam mellett a helyi magyarság is szükségét érzi az államnyelv megfelelő szintű ismeretének. Ezt az ismeretet – a kárpátaljai magyarok kétnyelvűvé válását, ahogyan azt már BEREKSZÁSZI ANIKÓ (pl. 2012) is javasolta, megfogalmazta: hozzáadó (additív) módon érdemes és szükséges elsajátítani, így fennmarad a magyar nyelv, a magyarság. Ehhez az anyanyelvi nevelés és az ukrán nyelvtanítás reformjára is szükség van Kárpátalján, amely reformot a helyi nyelvészek, oktatáskutatók több éve sürgetnek.

A kárpátaljai magyarok (a 2010-től kötelező óvodai nevelési részvétel nyomán is) a magyar óvodával, illetve annak választásával is megalapozhatják az ukrán nyelvismeretet gyermekeik számára, amennyiben ott a megfelelő anyanyelvi ismeretek mellett ezek a gyerekek ukránul is tanulhatnak.

Az óvodáknak, óvónőknek az ukrán állam, valamint az oktatási rendszer által „adott”, az óvodai nevelés tartalmi jegyeire vonatkozó szabadság nyújthat némi segítséget, biztosíthat alapot a legifjabb generáció nevelésében. A jelenlegi programok készségek fejlesztését tűzik ki elérendő célul, amelyhez az adott intézmény vagy óvónő a tartalmat (ti. a konkrét eszközöket: versek, mesék, mondókák, körjátékok stb.) hozzárendelheti bizonyos mértékben. Ezt alapul véve a közeli jövőben helyi (tehát kárpátaljai) óvodapedagógusok nyelvészekkel összefogva elkészíthetik a helyi óvodák számára ezeket a megfelelő óvodai foglalkozásterveket az anyanyelvi (ti. magyar) és ukrán nyelvi foglalkozásokra is a helyi specifikus jelleget figyelembe véve. Az óvodai egyéves iskola-előkészítő kötelező, vagyis az ebben részt vevő gyerekek számára lenne leginkább célszerű elkészíteni egy tanévet felölelő foglalkozásterv összeállítást. Ésszerű megoldásnak tűnhet ez, mivel az államnyelv ismerete nagyon is szükséges, s a legtöbb szülő az ukrán nyelv elsajátítása okán keresi az ukrán tannyelvű tanintézeteket.

A gyakorlati megvalósítás során olyan komplex foglalkozástervek készülhetnek, melyekben a gyerekek anyanyelvük fejlesztése mellett az államnyelvről is ismereteket szerezhetnek, amelyeket az iskolai tanulás folyamatában hasznosíthatnak.

A kárpátaljai magyarságnak tehát a jövője szempontjából nem csak jogaival, lehetőségeivel is érdemes és szükséges élnie. S nem feledkezhet meg arról, hogy a minőségi oktatás az egyik legértékesebb dolog a mai globális világunkban, amely társadalmi, illetőleg egyéni szinten is fontos, valamint birtokolandó dolog.

HIVATKOZOTT ÉS FONTOSABB IRODALOM:

- BAKK-MIKLÓSI KINGA 2009. Kétnyelvűvé válásunk útjain. Ábel Kiadó. Kolozsvár.
- BALOGH LÍVIA 2009. „Előrelátó vagy, de mégis...” Az óvodák tannyelvének megválasztása kisebbségi közegben. In: HORVÁTH ISTVÁN–TÓDOR ERIKA MÁRIA szerk., Nemzetállamok, globalizáció és kétnyelvűség. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kriterion. Kolozsvár. 277–291.
- BEREGSZÁSZI ANIKÓ 2002. A kárpátaljai magyarság nyelvhasználati sajátosságai a nyelvtervezés szemszögéből. Kisebbségkutatás 2002/2. 368–375.
- BEREGSZÁSZI ANIKÓ 2012. A lehetetlent lehetni. Tantárgy-pedagógiai útmutató és feladatgyűjtemény az anyanyelv oktatásához a kárpátaljai magyar iskolák 5–9. osztályában. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 141. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- BORBÉLY ANNA 2001. A nyelvcseré folyamatok és kutatása. Nyelvtudományi Közlemények 98. 193–215.
- BURÁNY KATALIN 2010. A kétnyelvűség és a tannyelvválasztás aktuális kérdései. Helyismereti Almanach. Zenta. 89–102.
- CUMMINS, JIM 1984. Implications of bilingual proficiency for the education of minority language students. In: ALLEN, P., SWAIN, M. ÉS BRUMFIT, C. szerk., Language issues and education policies: Exploring Canada's multilingual resources. Pergamon Press. Oxford. 21–34.
- CSERNICKÓ ISTVÁN 2011a. Egy kényszerű „túlélési stratégia”: a többségi nyelven való tanulás. Együtt 2011/4. 81–94.
- CSERNICKÓ ISTVÁN 2011b. A nyelvoktatás nyelv- és oktatáspolitikai háttere és következményei Kárpátalján az elmúlt közel százötven évben (1867–2011). Habilitációs dolgozat. ELTE BTK. Budapest.
- CSERNICKÓ ISTVÁN 2012. Megtanulunk-e ukránul? A kárpátaljai magyarok és az ukrán nyelv. PoliPrint Kiadó. Ungvár.
- CSERNICKÓ ISTVÁN 2013. Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010). Gondolat Kiadó. Budapest.
- ERDEI ILDIKÓ 2010. Többsnyelvű környezetben élő gyerekek nyelvi szocializációja. PhD értekezés. Szeged.
- FERENC VIKTÓRIA – SÉRA MAGDOLNA 2012. Iskolaválasztás Kárpátalján. Kisebbségkutatás 2012/3. 473–513.
- FISHMAN, JOSHUA 1966. Language loyalty in the United States: The maintenance and perpetuation of non-English mother tongues by American ethnic and religious groups. Mouton. The Hague.
- GÖNCZ LAJOS 1995. A tannyelv hatása a tanulók személyiségfejlődésére többsnyelvű környezetben. In: KASSAI ILONA szerk., Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat. MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest. 65–81.
- GÖNCZ LAJOS 1998. A kisebbségi oktatás néhány kérdéséről a tannyelv tükrében. In: HÓDI ÉVA szerk., Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok. Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület. Ada. 39–53.
- GÖNCZ LAJOS 2011. Iskolaválasztás a Vajdaságban. In: BARTHA CSILLA–NÁDOR ORSOLYA–PÉNTEK JÁNOS szerk., Nyelv és oktatás kisebbségben. Kárpát-medencei körkép. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 57–69.
- HUSS, LEENA 2008. “Let’s begin with the youngest!” Minority language revitalisation through preschool. In: CAMILLERI, ANTOINETTE szerk., Whole School Language Profiles and Policies. Publication from the ENSEMBLE project. The European Centre for Modern Languages. Graz. Elérhetőség: <http://www.ecml.at/mtp2/ENSEMBLE/results/section-b.htm>.
- IMRE ANGÉLA 2005. Kétnyelvű gyermekek beszédpercepciók teljesítménye. Beszédkutatás 2005. 123–133.

- JAROVISZKIJ ALEKSZANDR 1994. Gyermekkori kétnyelvűség: hátrány vagy előny? *Regio – Kisebbség, politika, társadalom*. 1994/5. 4. sz. 66–76.
- KARMACSI ZOLTÁN 2007. *Kétnyelvűség és nyelvelsajátítás*. Ungvár: PoliPrint [http://mek.oszk.hu/07800/07811/index.phtml – 2012-10-11.]
- KOLLÁTH ANNA 2005. Kihívások és megoldások. Gondolatok a szlovéniai Muravidék kétnyelvű oktatásáról. In: RING ÉVA szerk., *Felzárkózás vagy bezárkózás? A többnyelvű oktatás, veszélyei a kisebbségi közösség életében*. EÖKIK. Budapest. 75–96.
- LAMPL ZSUZSANNA 2008. Magyarok és szlovákok. Szociológiai tanulmányok nem csak az együttélésről. Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja.
- LANSTYÁK ISTVÁN 2005. A kétnyelvű oktatás veszélyei Szlovákiában. In: RING ÉVA szerk., *Felzárkózás vagy bezárkózás? A többnyelvű oktatás, veszélyei a kisebbségi közösség életében*. EÖKIK. Budapest. 43–73.
- LANSTYÁK ISTVÁN – SZABÓMIHÁLY GIZELLA 1996. Contact varieties of Hungarian in Slovakia: a contribution to their description. *International Journal of the Sociology of Language*, 111–130.
- LANSTYÁK ISTVÁN – SZABÓMIHÁLY GIZELLA 1997. Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség. Kalligram Könyvkiadó. Pozsony
- MIKES MELÁNIA 2003. A kétnyelvűség fejlesztése a vajdasági óvodákban. In: GÁBRITYNÉ DR. MOLNÁR IRÉN és MIRNICS ZSUZSA szerk., *Kisebbségi létjelenségek. Vajdasági szórvány- és szociolingvisztikai kutatások*. MTT Könyvtár 7. Újvidék Szabadka. 159–186.
- NEUBERGER TILDA 2008. A szókincs fejlődése óvodáskorban. *Anyanyelv-pedagógia* 2008/3–4.
- PAPP Z. ATTILA 2012. Az iskolaválasztás motivációi és kisebbségi perspektívái. *Kisebbségkutatás* 2012/3. 399–418.
- PILLER, INGRID 2001. Private language planning: The best of both worlds? *Estudios de Sociolingüística* 2(1). 61–80.
- SCHWARTZ, MILA 2010. Family language policy: Core issues of an emerging field. In: LI WEI szerk., *Applied linguistic review*. Walter de Gruyter, 2010/1. 171–192.
- SÉRA MAGDOLNA 2009. Az iskolai tannyelv választás szerepe a kárpátaljai magyar kisebbség jövője és társadalmi mobilitása szempontjából. In: Kötél Emőke – Szarka László szerk. *Határhelyzetek II. Kultúra – Oktatás – Nyelv – Politika*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. Budapest. 241–268.
- SÉRA MAGDOLNA 2014. Iskolaválasztási motivációk egyes jellegzetességei szórványban (felvidéki és kárpátaljai példák). In: EKERT MÁRIA, MOLNÁR ATTILA KÁROLY szerk., *Eszme és történet. Nemzeti Közszerológiai Egyetem*. Budapest. 354–382.
- SORBÁN ANGELLA 2000. „Tanuljon románul a gyermek, hogy jobban érvényesülhessen.” Az asszimiláció természetrajzához. *Magyar Kisebbség* 6, 3. sz. 167–180.
- SORBÁN ANGELLA 2009. A nyelvválasztás és szociológiai háttér az oktatás különböző fokozatain. In: BÁLINT EMESE és PÉNTÉK JÁNOS szerk., *Oktatás: nyelvek határán – Közelkép és helyzetkép a romániai magyar oktatásról*. Anyanyelv- és nyelvpolitika Erdélyi Szövetsége. Sepsiszentgyörgy. 144–167.

AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK:

- MOLNÁR ANITA 2013. Az óvodai nevelési nyelv megválasztásáról Beregszászban. In: KONTRA MIKLÓS, NÉMETH MIKLÓS, SINKOVICS BALÁZS szerk., Elmélet és empiria a szociolingvisztikában: Válogatás a 17. Élőnyelvi Konferencia – Szeged, 2012. augusztus 30. – szeptember 1. – előadásaiból. 286–303.
- MOLNÁR ANITA 2013. „Óvodában szívesen vagyunk”: Elmélet és gyakorlat Beregszász óvodáinak oktatási nyelvében. In: SZOTÁK SZILVIA szerk., Határhelyzetek V.: Sztereotípiák, választások, túlélési stratégiák kisebbségi léhelyzetekben. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. Budapest. 231–258.
- MOLNÁR ANITA 2013. „Kizöldültek a fűk!” Szóbeli szövegalkotás beregszászi óvodások körében. In: FEDINEC CSILLA és SZOTÁK SZILVIA szerk., Határhelyzetek VI.: Változó világ – változó közösségek a Kárpát-medencében. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. Budapest. 359–378.
- MOLNÁR ANITA 2014. Az ukrán oktatás- és nyelvpolitika jellemzői az óvodai nevelésben. A kárpátaljai példa. In: FEDINEC CSILLA és SZOTÁK SZILVIA szerk., Határhelyzetek VII. Közösség és identitás a Kárpát-medencében. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. Budapest. 256–267.
- MOLNÁR ANITA 2014. Az óvodai tannyelvválasztással kapcsolatos szülői motivációk beregszászi óvodákban. In: BÁRÁNY ERZSÉBET, CSERNICKÓ ISTVÁN szerk., Az ukrán-magyar nyelvi kapcsolatok múltja és jelene: Nemzetközi konferencia előadásai. Konferencia helye, ideje: Beregszász, Ukrajna, 2012.10.18–2012.10.19. Ungvár: Vydavnytvo V. Padjaka. 212–226.
- MOLNÁR ANITA megjelenés alatt. Mert magyarok vagyunk! Mert Ukrainában élünk! Szülői motivációk az óvoda nevelési nyelvének megválasztásakor Beregszászban. Linguistic and cultural heterogeneity in East-Central-Europe: Value and Challenges / Nyelvi és kulturális sokszínűség Kelet-Közép-Európában: érték és kihívások. / Мовне і культурне розмаїття у Східній та Центральній Європі: цінності та виклики címmel megrendezett nemzetközi interdiszciplináris konferencián elhangzott előadás írott változata. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Intézet, Beregszász. 2015. március 26–27.